

تحلیل فضایی زیست‌پذیری محلات شهری مورد مطالعه: منطقه ۱۸ تهران

محمد غفاریان بهرمان^{۱*}، طاهر پریزادی^۲، علی شماعی^۳، محمدرضا خطیبی‌زاده^۴، امین شهسوار^۵

- ۱ دانشجوی کارشناسی ارشد محیط‌زیست شهری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی
۲ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی
۳ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی
۴ دانشجوی کارشناسی ارشد محیط‌زیست شهری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی
۵ دانشجوی کارشناسی ارشد آمایش سرزمین، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۱/۱۹؛ تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۱۱/۰۴)

چکیده

شهر زیست‌پذیر از مفاهیم نوین تبیین‌کننده نظام‌های کنونی شهری است که به واسطه تحول در اندیشه‌ها و آرمان‌های جامعه معاصر، جایگاهی بایسته پیدا کرده است. امروزه، برخورداری از ویژگی‌های زیست‌پذیری در شهرها برای رسیدن به توسعه پایدار در جامعه اهمیت فراوانی دارد. هدف این پژوهش بررسی وضعیت زیست‌پذیری در سطح محلات منطقه ۱۸ تهران است. روش تحقیق ارزیابی - مقایسه‌ای باهدف کاربردی است. داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه گردآوری شده‌اند که با توجه به جمعیت بالای منطقه موردپژوهش، امکان مطالعه همه جامعه آماری امکان‌پذیر نبوده است. بنابراین، از روش نمونه‌گیری و تعیین حجم با استفاده از فرمول کوکران، تعداد ۳۸۴ پرسش‌نامه محاسبه و سپس به هر یک از محلات منطقه ۱۸، بر اساس تعداد جمعیت سهمیه متناسب تخصیص داده شده است. شاخص‌های زیست‌پذیری در قالب ۶ بعد (اجتماعی، اقتصادی، امکانات و خدمات شهری، مدیریت شهری، محیط‌زیستی و الگوی تاریخی) مورد ارزیابی قرار گرفته و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS, ARCGIS استفاده شده است. نتایج تحقیق حاکی از این است که بعد امکانات و خدمات شهری بیشترین تأثیر را در تحلیل فضایی اصل زیست‌پذیری منطقه داشته و همچنین زیست‌پذیری در منطقه مورد مطالعه متوسط به پایین ارزیابی شده است. در این میان، محله ولیعصر جنوبی در بالاترین سطح و محله یافت‌آباد در پایین‌ترین سطح از زیست‌پذیری قرار گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها: زیست‌پذیری، تحلیل فضایی، محله‌های شهری، منطقه ۱۸ تهران

سرآغاز

مفهوم زیست‌پذیری (شهر زیست‌پذیر) از مفاهیم نوین تبیین‌کننده نظام‌های کنونی شهری است که به دلیل تحول در اندیشه‌ها و آرمان‌های جامعه معاصر، جایگاهی بایسته پیدا کرده است. در واقع، شهر زیست‌پذیر شهری است که در آن ارتباط بین گذشته و آینده وجود دارد. زیرا، به گذشتگان و آیندگان احترام می‌گذارد؛ با اتلاف منابع طبیعی مبارزه و برای حفظ آن‌ها برای نسل بشر تلاش می‌کند. ابعاد فیزیکی و اجتماعی آن برای رفاه و پیشرفت اجتماع با هم همکاری می‌کنند و فضاهای عمومی در آن، کانون زندگی اجتماعی جامعه است. این شهر همچنین تضمین‌کننده کیفیت مطلوب زندگی در فعالیت‌های اجتماعی، اماکن عمومی جذاب، حفظ حریم خصوصی، سلامت اقتصادی، اجتماعی و سرزندگی محیط‌زیستی است.

در ایران، رشد شتابان جمعیت و بالطبع جمعیت شهرنشین، مهاجرت‌ها گسترده روستا به شهری و هجوم بخش عمده آن به شهرهای بزرگ و لزوم پاسخ‌گویی به نیازهای آنان از جمله خدمات شهری (میرمقتدایی و همکاران، ۱۳۸۹) ضرورت توجه به بخش‌ها و محلات موجود را به‌منظور جلوگیری از رشد افقی شهر و کاهش اهمیت بافت‌های درونی آن دوجندان می‌کند. شهرها، مکان اصلی کار و زندگی بخش عمده نسل بشر شده‌اند. بیش از ۷۰٪ از جمعیت ۶ میلیارد نفری جهان در شهرها زندگی می‌کنند. از این‌رو توجه به کیفیت زندگی، شرایط، امکانات و نیازهای ساکنان شهرها، امری لازم و حیاتی است. امروزه، شهرها با چالش‌های بسیاری در زمینه‌های، اقتصادی و محیط‌زیستی مواجه شده‌اند. در عین حال، افزایش جمعیت به همراه نسبت روزافزون شهرنشینی پیامدهای زیان‌باری برای شهرها به ارمغان آورده است. تداوم این گونه رشد شهرنشینی با مشکلات اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی، بحران‌آفرین و هشدار بر ناپایداری شهرها است. در این میان، مشکلاتی دیگر کیفیت زندگی و به تبع آن زیست‌پذیری در شهرها را به شدت کاهش می‌دهد. بنابراین، ضرورت و اهمیت بحث زیست‌پذیری و توسعه پایدار امروزه در شهر کاملاً نمایان است (ساسان‌پور، ۱۳۹۲).

پس از انقلاب صنعتی، جمعیت شهری جهان افزایش یافت

که سبب ظهور و شکل‌گیری شهرهای میلیونی در گستره جهان شد. بیشتر این جمعیت را روستاییان مهاجر و فقیری تشکیل می‌دادند این عامل سبب مشکلات بی‌شماری از جمله مشکلات تراکم رشد فزاینده شهرها، کمبود مسکن، مشکلات فقر، گسستگی رابطه بین شهر و طبیعت، آلودگی هوا و صدا و ترافیک در تردد وسایل موتوری شده است و مسایل این پدیده نه تنها سیاست‌های شهرسازی را به‌طور وسیعی تحت‌الشعاع قرار داده، بلکه تبعات حاصل از آن در تشدید مسایل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، مدیریتی و محیط‌زیستی جوامع نقش اساسی داشته است.

مسایل محیط‌زیستی پیش‌آمده در جوامع پس از صنعتی شدن، رویکردهای متنوعی در مورد حفظ محیط‌زیست شهری ازجمله نظریه‌های باغ‌شهر، شهر سبز، شهر اکولوژیک و توسعه پایدار شهری در ادبیات برنامه‌ریزی شهری مطرح شده است، با توجه به اصول، مفاهیم و تئوری این نظریه‌ها، می‌توان آن‌ها را در راستای به وجود آمدن شهرهای زیست‌پذیر قلمداد کرد. عنوان باغ‌شهر برای اولین بار به‌وسیله «بنزر هاوارد» مطرح شد. با توجه به ویژگی‌هایی که هاوارد برای باغ‌شهر خود بیان کرده است، می‌توان آن را به‌عنوان اولین نظریه در دستیابی به شهر زیست‌پذیر با داشتن طبیعت پاک و به‌دوراز آلودگی محیط‌زیستی و سالم عنوان کرد. هاوارد با ارایه نظریه باغ‌شهر معتقد بود که به‌جای شهرهای شلوغ، زندگی سالم را در شهرهای کوچک باید جستجو کرد. او در این باره تلفیقی از شهر و روستا را در نظر داشت. (زیاری، ۱۳۸۸)، بنا به تعریفی که سازمان حفاظت محیط‌زیست در همایش سبز ارایه داده است. شهر سبز شهری است. که مردم در آن نسبت به محیط‌زیست خود احساس مسئولیت می‌کنند و در مشارکت با نهادهای مدنی و سازمان‌های دولتی، محیطی سالم و آرام و پر نشاط با حداقل استانداردهای محیط‌زیستی به وجود می‌آورند (زیاری، ۱۳۹۰)، شهر اکولوژیکی، شهری است پایدار و شهری است که می‌تواند به ساکنان یک زندگی معنی‌دار بدهد، بدون این که پایگاه اکولوژیکی که بر روی آن اتکا دارد، تخریب کند. (Crombie, 1992) شهر اکولوژیکی که توسط گروه‌های متعددی پیشنهاد شده، شهری است که دارای چهار ویژگی: حداقل دخالت در محیط طبیعی، حداکثر تنوع از نظر کاربری

در همه قلمروها در این شهرک متوسط ارزیابی شده است (بندرآباد، ۱۳۹۳). چارلز لاندري، در مقاله‌ای به‌عنوان «سرزندگی شهری: منبع جدیدی از رقابت شهری»، ۹ معیار مؤثر را برای شناسایی یک شهر زیست‌پذیر بر می‌شمارد که عبارت از: تراکم مفید افراد، تنوع، دسترسی، ایمنی و امنیت، هویت و تمایز، خلاقیت، ارتباط و تشریک مساعی، ظرفیت سازمانی و رقابت می‌باشد. او معتقد است که امروزه شهرها دچار بحران شده‌اند که خروج از این بحران‌ها به‌سختی اتفاق می‌افتد و تاکید می‌کند که برای داشتن شهری سالم و به دور از هیاهو باید ۹ معیار بالا را در صدر دست‌یابی به برنامه‌های شهری قرار دهیم. (Landry, 2000) در اروپا، مطالعات مرتبط با ارایه تعریف در خصوص شهر زیست‌پذیر حداقل به سال ۱۹۷۵ باز می‌گردد. زمانی که مجله Landscape Architecturi مجموعه‌ای از مقالات کوتاه متخصصان و دانشجویان را در خصوص ایجاد شهرهای زیست‌پذیر منتشر کرد، هر چند که در هیچ یک از این مقالات نویسندگان واژه زیست‌پذیری را به طور مستقیم به کار نگرفتند. اما، مقالات در خصوص مسایل شهری حال حاضر و راه‌های برای تغییر شهر مرکزی به محیط‌های جذاب، طبیعت زیبا در داخل جنگلی از بتن و ... بودند و هر یک از آن‌ها بر اساس یک ایده شخصی به دنبال دستیابی به پاسخی برای این پرسش بود «که چه چیز شهر خوب را ایجاد می‌کند». (Larice, 2005) برنامه رشد هوشمند شهری اتاوا در کانادا که یکی از پیشگامان برنامه‌ریزی شهر زیست‌پذیر در دنیا می‌باشند. پس از مطالعه کلان و جامع در این شهر به این نتیجه رسیده‌اند که شهر زیست‌پذیر، شهری است که مردم آن دسترسی به گزینه‌های مناسب و متفاوت حمل‌ونقل و مسکن داشته و مقاصد موجود به راحتی و بدون اتومبیل قابل دسترسی هستند. (جعفری اسدآبادی، ۱۳۹۲)

امروز، در بسیاری از شهرهای جهان از جمله شهر تهران کیفیت زندگی شهری را که به‌صورت رشد شهری، ازدحام و شلوغی، کمبود فضاهای باز، کمبود خانه‌سازی در حد استطاعت، رشد بی‌عدالتی اجتماعی و از دست دادن هویت کالبدی، حس مکان و زندگی اجتماعی تجلی‌یافته است را نشان می‌دهد. اگر شهر را به‌مانند یک موجود زنده فرض کنیم که برای ادامه حیات به سرزندگی و نشاط نیازمند است، نقش فضای شهری و مراکز شهری که در آن تعاملات

زمین و فعالیت‌ها، در حد امکان به‌عنوان یک نظام بسته، تعادل بهینه بین جمعیت و منابع است. (بحرینی، ۱۳۷۸) نظریه توسعه پایدار شهری حاصل بحث‌های طرفداران محیط‌زیست، درباره مسایل محیط‌زیستی به‌ویژه محیط‌زیست شهری است که به دنبال «نظریه توسعه پایدار» در راستای حمایت از منابع طبیعی ارایه شده است (صفری و سیدالحسینی، ۱۳۹۴) اساس توسعه پایدار توسعه‌ای است که نیازهای عصر حاضر را تامین می‌کند، بی آن که تامین نیازهای آینده را تحت تأثیر منفی قرار دهد. توسعه پایدار توسعه‌ای است که محور آن انسان است و موجب سعادت و رشد انسان می‌شود. منطق اصلی توسعه پایدار بهبود سطح استاندارد زندگی مردم و به‌ویژه بهزیستی کسانی است که از کمترین مزیت‌ها را در جامعه برخوردارند. این نظریه، دلالت بر جلوگیری از آلودگی‌های محیط شهری و منطقه‌ای، کاهش ظرفیت‌های تولیدی محیط محلی، منطقه‌ای و ملی و حمایت از بازیافت‌ها، عدم حمایت از توسعه‌های زیان‌آور و شکاف میان فقر و غنی را مطرح می‌کند. توسعه پایدار و توسعه پایدار شهری طی دهه‌های اخیر به تدریج به پارادایم (الگوواره) نوین و مسلطی در ادبیات نظری و علمی رایج در باب توسعه و برنامه‌ریزی شهری تبدیل شده است. (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۵) در این میان یکی از مباحث مورد توجه در توسعه پایدار شهری، زیست‌پذیری است. زیست‌پذیری، به یک سیستم شهری که در آن به سلامت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و روانی همه ساکنانش توجه شده است، اطلاق می‌شود. اصول کلیدی که به این مفهوم استحکام می‌بخشد شامل: برابری، عدالت، امنیت، مشارکت، تفرج و قدرت بخشیدن است (Cities plus, 2003). شاید بتوان گفت اولین مفهوم زیست‌پذیری تحت عنوان «خیابان‌های زیست‌پذیر» توسط داندل اپلارد در سال ۱۹۸۱ ارایه شد، اپلارد به‌اتفاق آلن جیکوبز هفت هدف ضروری را برای آینده یک محیط خوب شهر بیان کرد که اولین هدف زیست‌پذیری بود (بندرآباد، ۱۳۹۰). بندرآباد در پژوهشی ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی در شهرک گلستان واقع در منطقه ۲۲ تهران با هدف سنجش میزان زیست‌پذیری شهرک گلستان در دو بعد عینی و ذهنی و شناسایی عوامل مهم و مؤثر در ارتقای کیفیت زندگی در آن مورد بررسی قرار داده است. که نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میزان رضایت کلی

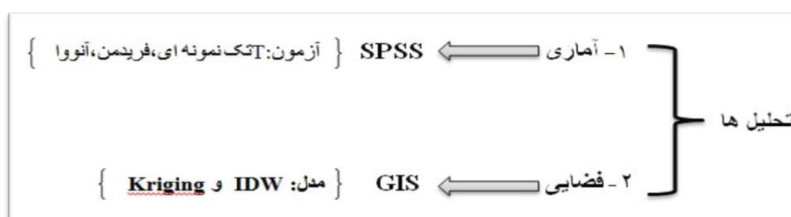
اجتماعی شهروندان شکل می‌گیرد و فرهنگ جامعه در بست آن ارتقا می‌یابد، در کشور ما روزه‌روز در حال افول است. (خستو و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۹) در این میان شرایط منطقه ۱۸ تهران از این قاعده مستثنی نیست. منطقه ۱۸ تهران یکی از مناطق شهری تهران است که در جنوب غربی این شهر واقع شده است. از جمله مهم‌ترین چالش‌های منطقه ۱۸ تهران مسایل و مشکلات اقتصادی و محیط‌زیستی بسیاری روبه‌رو می‌باشد که در صورت نبود یک برنامه‌ریزی درست و منطقی در آینده‌ای نه‌چندان دور به مکانی تبدیل خواهد شد که حتی زیستن را در آن دچار مشکل می‌کند. بنابراین، ضرورت و اهمیت بحث زیست‌پذیری در کل شهر تهران به‌ویژه در منطقه مورد مطالعه بسیار حیاتی است؛ بنابراین سؤال این پژوهش این است که وضعیت زیست‌پذیری در سطح محلات منطقه ۱۸ تهران چگونه است.

مواد و روش‌ها

در بیشتر تحقیق‌های گذشته با موضوع «زیست‌پذیری شهرها» از ابعاد و شاخص‌های مورد استفاده قرار گرفته است که بر اساس ادبیات جهانی حاکم بر زیست‌پذیری انتخاب شده است و کمتر در سطح محلات شهری و از نظر ساکنان در باب شاخص‌های زیست‌پذیری، بررسی شده است. بنابراین، در این پژوهش تلاش شده است که از طریق پرسش‌نامه به بررسی شاخص‌های زیست‌پذیری از نظر ساکنان، پرداخته شود.

روش پژوهش حاضر، تحلیلی و ارزیابی-مقایسه‌ای است (نمودار ۱). با توجه به ماهیت و اهداف موضوع «بررسی زیست‌پذیری در منطقه ۱۸ تهران»، با هدف کاربردی به ارزیابی پرداخته شده است. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات از روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. در روش اسنادی، روش کار بررسی دیدگاه‌ها و نظرهای مختلف مربوط به پژوهش بوده که با مراجعه به کتابخانه‌ها و سایت‌های

اطلاعاتی مختلف به‌دست آمده است. در روش میدانی، روش کار به‌صورت تهیه پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهده می‌باشد. با توجه به جمعیت بالای منطقه مورد پژوهش، امکان مطالعه همه جامعه آماری امکان‌پذیر نبوده، بنابراین از روش نمونه‌گیری و تعیین حجم با استفاده از فرمول کوکران، استفاده شده است. ابتدا، حجم نمونه در منطقه مورد مطالعه بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران محاسبه شد که برای منطقه ۱۸ تهران تعداد ۳۸۴ پرسش‌نامه محاسبه و سپس به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای به هر یک از محلات منطقه ۱۸، بر اساس تعداد جمعیت سهمیه متناسب تخصیص داده شده است. شایان ذکر است که محله‌های شهید رجایی و صادقیه به ترتیب با ۴۷ و ۵ پرسش‌نامه بیشترین و کم‌ترین تعداد پرسش‌نامه‌های پژوهش را به خود اختصاص داده‌اند. در این تحقیق، برای سنجش روایی ابزار اندازه‌گیری یعنی پرسش‌نامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. آلفای کرونباخ به‌دست آمده در این تحقیق، به میزان ۰/۸۳۱ بوده که نشان می‌دهد ضریب پایایی در سطح قابل قبولی است. محدودۀ مورد مطالعه با استفاده ۱۳ شاخص (امنیت، هویت، مشارکت، آموزشی، بهداشتی، زیرساخت‌ها، حمل‌ونقل، مسکن، اقتصادی، اوقات فراغت، فضای باز و عمومی، آلودگی، چشم‌انداز^(*)) در قالب ۶ بعد (اجتماعی، اقتصادی، امکانات و خدمات شهری، مدیریت شهری، محیط‌زیستی و الگوی تاریخی) مورد بررسی قرار گرفته است که شاخص‌های زیست‌پذیری به‌صورت گویه‌ها در بیشتر پرسش‌نامه‌ای تنظیم شده و سپس توسط ساکنان محلات منطقه ۱۸ تهران پر شده‌اند. داده‌های به‌دست آمده توسط آزمون‌های آماری در SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و همچنین برای نشان دادن پراکنش فضایی هر یک از ابعاد زیست‌پذیری در سطح محلات از تحلیل‌های فضایی، به کمک نرم‌افزار GIS استفاده شده است. برای هر کدام از ابعاد زیست‌پذیری نقشه مربوطه تولید شده است.

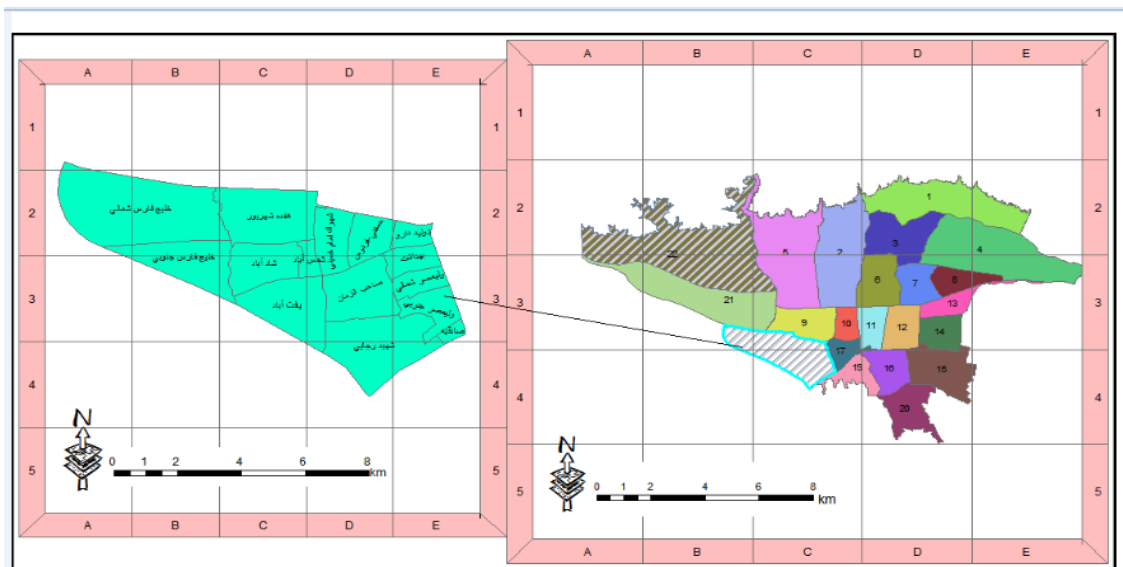

نمودار (۱): مدل تحلیل داده‌ها

منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه در این پژوهش منطقه ۱۸ تهران که در جنوب غربی تهران واقع شده است. این منطقه از شهر تهران شامل: ۷ ناحیه و ۱۵ محله که عبارت از: خلیج فارس شمالی و جنوبی، شادآباد، کوی ۱۷ شهریور، شمس‌آباد، تولید دارو، شهرک ولیعصر شمالی و جنوبی، شهرک صاحب‌الزمان، شهرک امام خمینی، یافت‌آباد، ابراهیم‌آباد، حسینی- فردوس و صادقیه است. هسته اولیه این منطقه روستایی بوده است به نام یافت‌آباد که در طول زمان با گسترش مهاجرت، توسعه و رشد یافته است. جمعیت این منطقه بر اساس سرشماری سال

۱۳۹۰ ایران، ۳۹۱ هزار نفر (۱۱۵ هزار خانوار) شامل ۱۹۹ هزار مرد و ۱۹۱ هزار زن است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱) این منطقه، به لحاظ جمعیت در رتبه ششم شهر تهران قرار دارد و تراکم خالص آن ۷۶۰ نفر در هکتار و ناخالص آن ۱۰۰ نفر در هر هکتار است. مساحت منطقه ۸۰۸۳ هکتار بوده است که از این مساحت ۳۷۸۹ هکتار در محدوده و ۴۲۹۴ هکتار در حریم می‌باشد. اراضی این منطقه بیشتر مسطح و دارای شیب ملایم از شمال به جنوب می‌باشد. محدوده حریم این منطقه تا اراضی قلعه حسن‌خان در تقاطع جاده مخصوص و قدیم کرج امتداد می‌یابد (شکل ۱).

شکل (۱): موقعیت جغرافیایی منطقه ۱۸ در نقشه تهران

یافته‌های پژوهش

برای دستیابی به هدف پژوهش، متغیرها و شاخص‌های مورد نظر در اختیار جامعه آماری قرار گرفتند؛ و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، وزن گویه‌ها و در یک سطح بالاتر شاخص‌ها، در یک طیف ۵ گزینه‌ای (نمرات ۱ تا ۵) داده شده است. در این پژوهش، برای چگونگی وضعیت زیست‌پذیری منطقه مورد مطالعه در هر یک از ابعاد زیست‌پذیری از آزمون وان سَمپل تی تست و برای نشان دادن پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری در سطح محلات منطقه ۱۸ تهران از مدل‌های تحلیل فضای (IDW, Kriging) استفاده شده است.

تحلیل وضعیت اجتماعی منطقه ۱۸

در تحلیل بعد اجتماعی شاخص‌ها و متغیرهایی مانند: امنیت

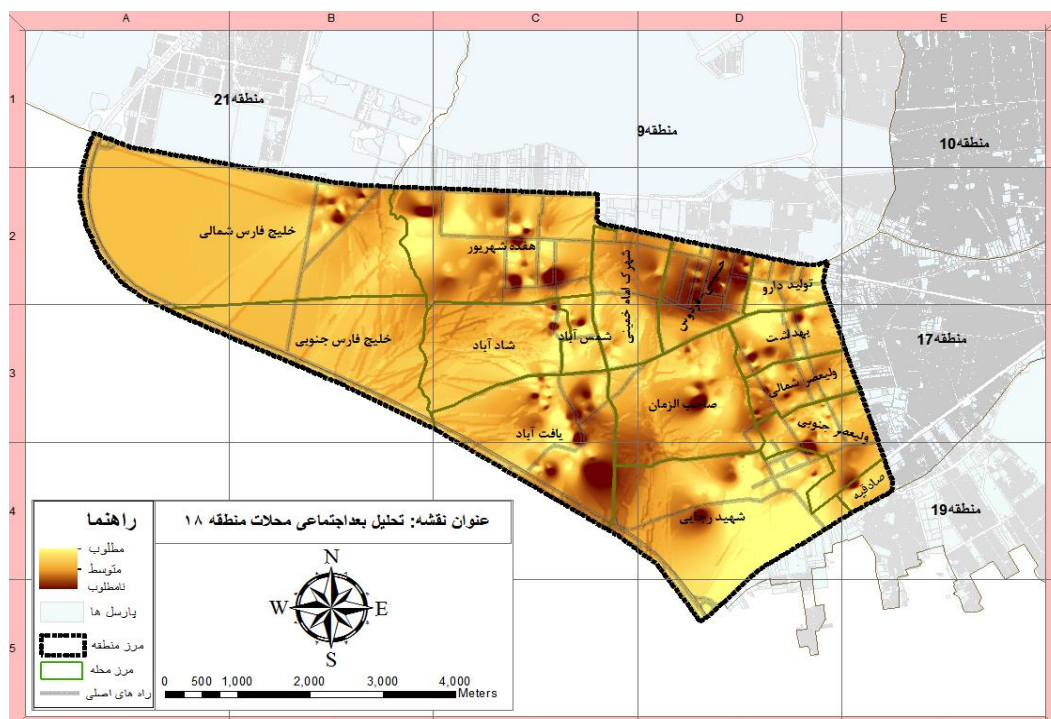
محله، وجود ساکنان باسابقه در محله، وقوع جرم، نزاهای خیابانی، گشت منظم پلیس، حس تعلق و وابستگی به محله، چگونگی برگزاری مراسم‌های عزاداری و جشن‌های مذهبی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند و با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در جدول (۱) سطح معناداری در سطح ۵ درصد برابر با صفر شده است. بنابراین، تفاوت معنی‌داری بین دو میانگین واقعی و مفروض وجود دارد و با مقایسه دو میانگین، وضعیت بعد اجتماعی منطقه در حد متوسط به بالا ارزیابی می‌شود.

در تحلیل فضایی بعد اجتماعی در سطح محلات منطقه ۱۸ با توجه به شکل (۱)، محله‌های حسینی- فردوس و یافت‌آباد در وضعیت نامطلوب و محله‌های شمس‌آباد و شهید رجایی در وضعیت به نسبت مطلوبی قرار گرفته‌اند.

جدول (۱): نتایج تحلیل بعد اجتماعی

بعد	N	آماره t	سطح معناداری	میانگین مفروض	میانگین واقعی	اختلاف دو میانگین	با سطح اطمینان ۹۵٪
اجتماعی	۳۸۴	۳۳/۱۲	۰	۵۷	۶۳/۳۵	۶/۳۵	

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

شکل (۲): تحلیل فضای بعد اجتماعی در سطح محلات منطقه ۱۸

تحلیل وضعیت اقتصادی منطقه ۱۸

در بعد اقتصادی، شاخص‌ها مانند درآمد خانواده، فرصت‌های شغلی و سرمایه‌گذاری در محله، میزان خرید یا اجاره مسکن مورد بررسی قرار گرفته‌اند و نتایج به‌دست‌آمده در جدول (۲)، نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک تر از ۰/۰۵ تفاوت معنی‌داری بین دو میانگین مفروض و واقعی وجود دارد و با مقایسه دو میانگین وضعیت بعد اقتصادی در حد متوسط به پایین ارزیابی می‌شود.

تحلیل فضایی بعد اجتماعی در سطح محلات منطقه ۱۸ با توجه به شکل (۲)، محله‌های بهداشت، صادقیه، ولیعصر شمالی و

جنوبی وضعیت به نسبت مطلوب و محله‌های تولید دارو، خلیج فارس شمالی و جنوبی وضعیت نامطلوبی دارند.

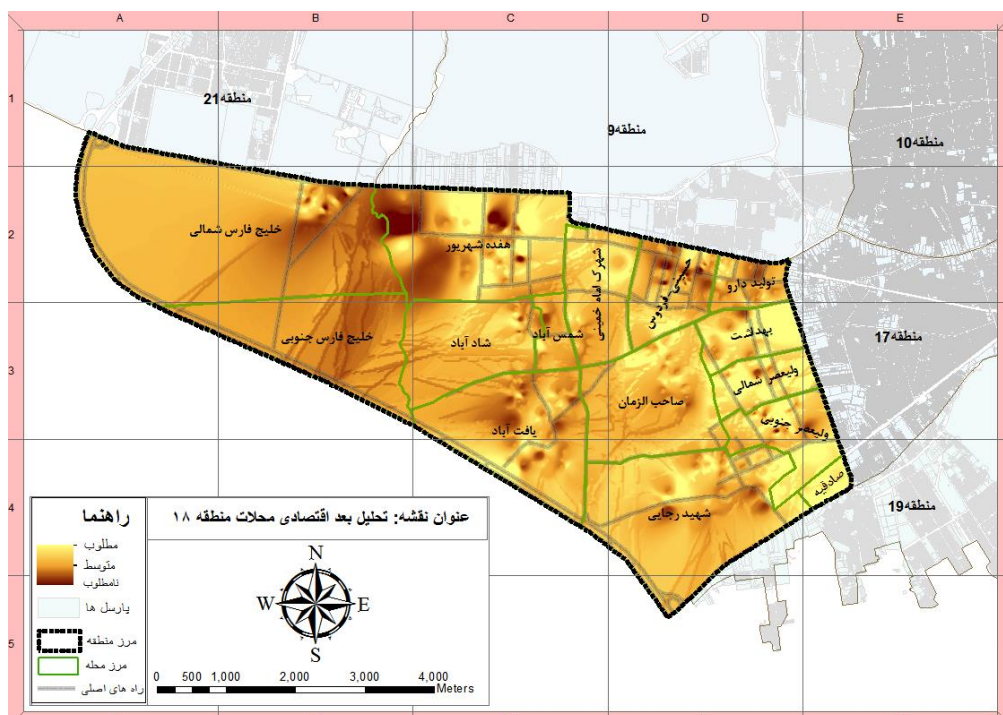
تحلیل وضعیت امکانات و خدمات شهری منطقه ۱۸

در تحلیل این بعد شاخص‌های مانند مسکن، امکانات آموزشی، خدمات بهداشتی و درمانی، کیفیت حمل‌ونقل عمومی و زیرساخت‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج به‌دست آمده با توجه به جدول (۳)، نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک تر از ۰/۰۵ تفاوت

جدول (۲): نتایج تحلیل بعد اقتصادی

بعد	N	آماره t	سطح معناداری	میانگین مفروض	میانگین واقعی	اختلاف دو میانگین	با سطح اطمینان ۹۵٪
اقتصادی	۳۸۴	-۱۰/۴۴	۰	۱۲	۱۱/۱۱	-۱/۸۸	

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

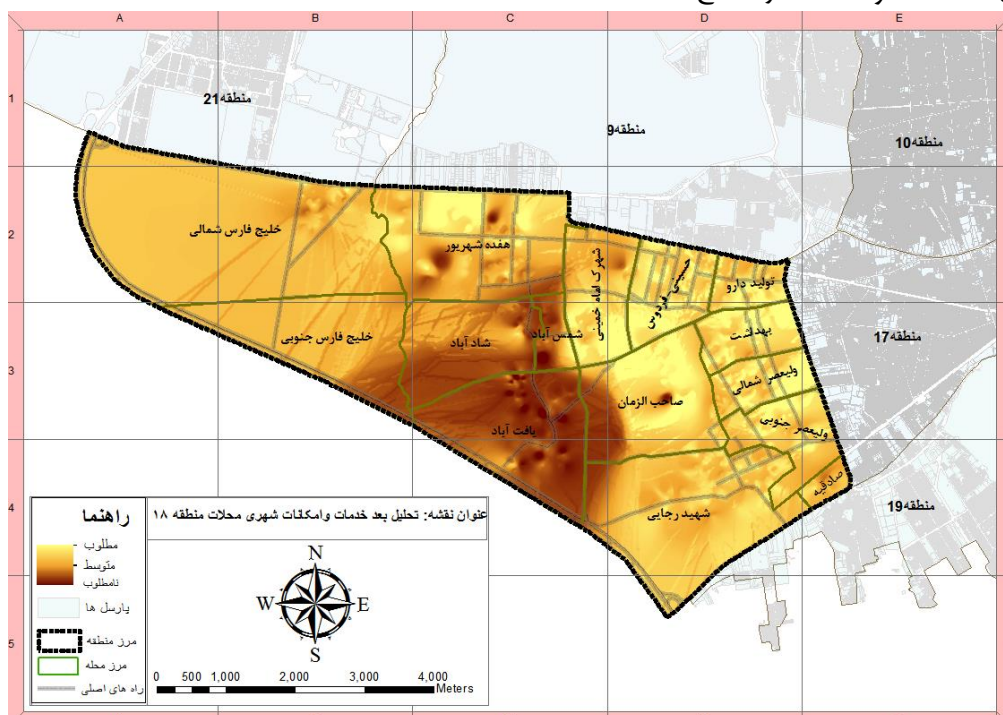

شکل (۳): تحلیل فضایی بعد اقتصادی در سطح محلات منطقه ۱۸

۱۸ با توجه به شکل (۳)، محله‌های بهداشت، ولیعصر شمالی و جنوبی و شهید رجایی وضعیتی مطلوب و محله‌های شادآباد، شمس‌آباد و یافت‌آباد وضعیتی نامطلوب دارند.

معنی‌داری بین دو میانگین مفروض و واقعی وجود دارد، با مقایسه دو میانگین وضعیت بعد خدمات و امکانات شهری در حد متوسط به بالا ارزیابی می‌شود.

تحلیل فضایی بعد خدمات و امکانات در سطح محلات منطقه

شکل (۴): تحلیل فضایی بعد امکانات و خدمات شهری در سطح محلات منطقه ۱۸

جدول (۳): نتایج تحلیل بعد خدمات و امکانات

بعد	N	آماره t	سطح معناداری	میانگین مفروض	میانگین واقعی	اختلاف دو میانگین	با سطح اطمینان ۹۵٪
خدماتی	۳۸۴	۵۳/۱۲	۰	۱۱۱	۱۳۹/۴۰	۲۸/۴۰	

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

تحلیل وضعیت محیط‌زیستی منطقه ۱۸

در تحلیل بعد محیط‌زیستی شاخص‌های مانند آلودگی صوتی، آلودگی هوا، کیفیت جمع‌آوری زباله‌ها در سطح محلات، آلودگی‌های ناشی از کارگاه‌ها و انبارها، روشنایی و زیبایی فضاهای عمومی و پاکیزگی فضاهای عمومی موردبررسی

قرارگرفته‌اند. نتایج جدول (۴)، نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک تراز ۰/۰۵ تفاوت معنی‌داری بین دو میانگین مفروض و واقعی وجود دارد که با مقایسه دو میانگین، وضعیت بعد محیط‌زیستی در سطح متوسط به پایین ارزیابی می‌شود.

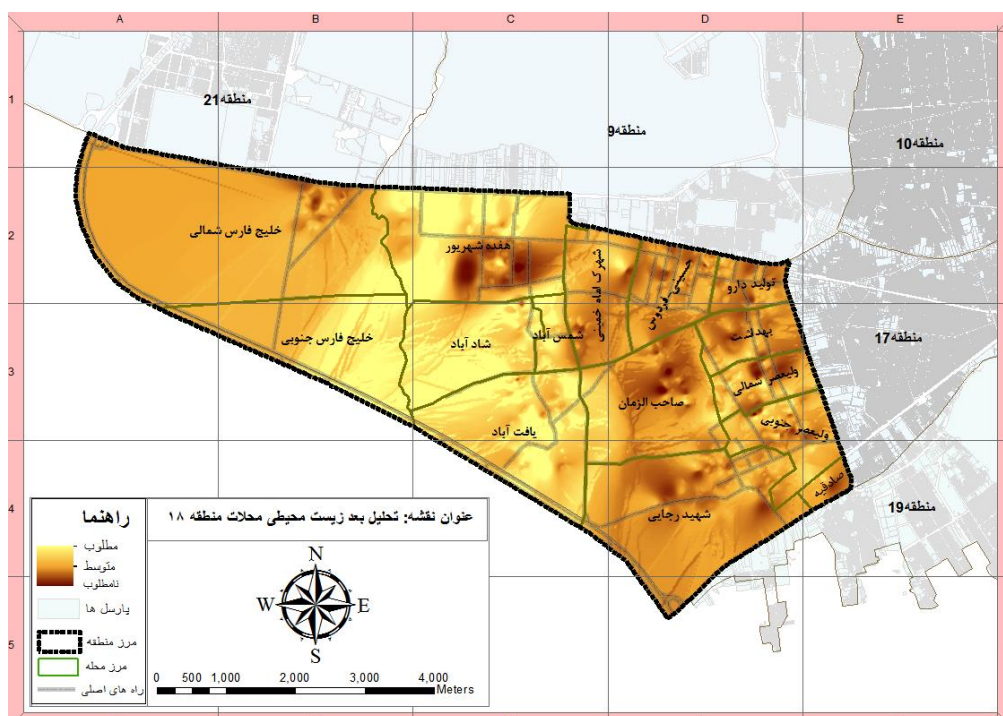
جدول (۴): نتایج تحلیل بعد محیط‌زیستی

بعد	N	آماره t	سطح معناداری	میانگین مفروض	میانگین واقعی	اختلاف دو میانگین	با سطح اطمینان ۹۵٪
محیط‌زیستی	۳۸۴	-۱۵/۰۱	۰	۳۶	۳۳/۵۴	-۲/۴۵	

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

تحلیل فضایی بعد محیط‌زیستی در سطح محلات منطقه ۱۸ با توجه به شکل (۵)، محله‌های شادآباد، یافت‌آباد وضعیت به

نسبت مطلوب و محله‌های تولید دارو، حسینی-فردوس، بهداشت و صاحب‌الزمان وضعیت نامطلوبی دارند.

شکل (۵): تحلیل فضایی بعد محیط‌زیستی در سطح محلات منطقه ۱۸

تحلیل وضعیت الگوی تاریخی منطقه ۱۸

در تحلیل این بعد، شاخص‌هایی مانند: وجود ساختمان‌های تاریخی زیبا در محلات، بافت محله‌ها وجود نشان نمادهای ملی- مذهبی و همچنین چگونگی محافظت از آثار تاریخی محله‌ها توسط سازمان‌های مربوط، مورد بررسی قرار

گرفته‌اند. نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک تراز ۰/۰۵ تفاوت معنی‌داری بین دو میانگین مفروض و واقعی وجود دارد. با مقایسه دو میانگین وضعیت بعد الگوی تاریخی متوسط به پایین ارزیابی می‌شود.

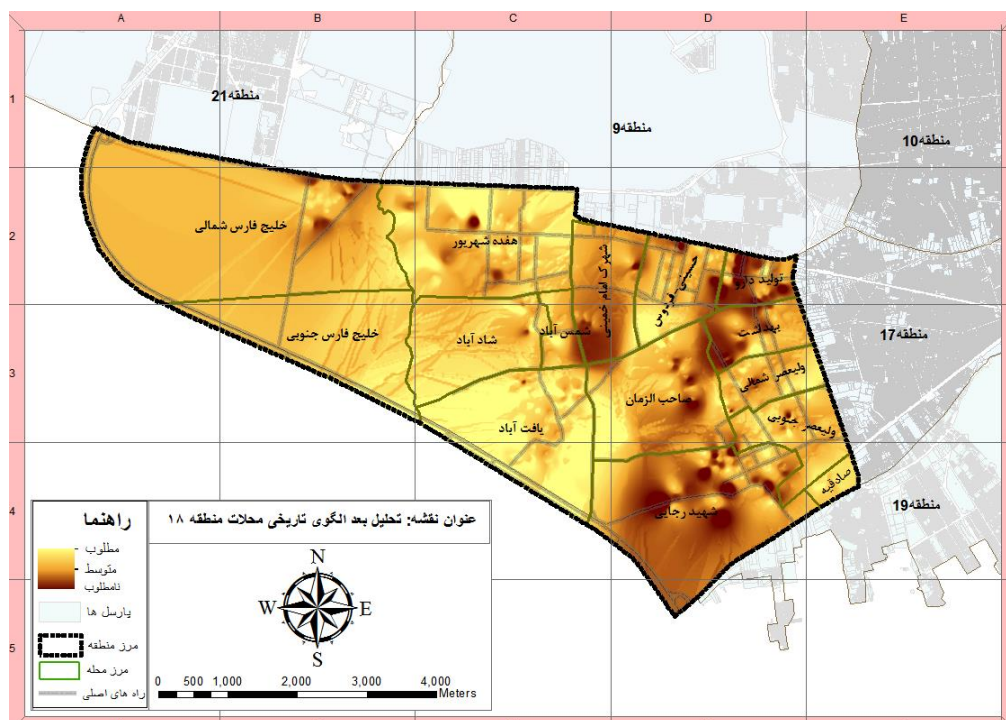
جدول (۵): نتایج تحلیل بعد الگوی تاریخی

بعد	N	آماره t	سطح معناداری	میانگین مفروض	میانگین واقعی	اختلاف دو میانگین	با سطح اطمینان ۹۵٪
الگوی تاریخی	۳۸۴	-۳۹/۲۶	۰	۱۵	۱۱/۴۳	-۳/۵۶	

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

شهرک امام خمینی، تولید دارو و بهداشت وضعیت نامطلوبی دارند.

تحلیل فضایی بعد الگوی تاریخی در سطح محلات منطقه ۱۸ با توجه به شکل (۶)، محله‌های شادآباد، یافت‌آباد و خلیج فارس وضعیت مطلوب و محله‌های شهید رجایی،

شکل (۶): تحلیل فضایی بعد الگوی تاریخی درسته محلات منطقه ۱۸

قرارگرفته‌اند. نتایج به‌دست‌آمده در جدول (۶) نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک تراز ۰/۰۵، تفاوت معنی‌داری بین دو میانگین مفروض و واقعی وجود دارد که با مقایسه دو میانگین وضعیت بعد مدیریت شهری متوسط به پایین ارزیابی می‌شود.

تحلیل وضعیت مدیریت شهری منطقه ۱۸

در این بعد، شاخص و متغیرهایی مانند: میزان اعتماد و مشارکت مردم در تصمیم‌های شورای شهر و شهرداری، بررسی روحیه کارگروهی میان مردم، میزان مسئولیت‌پذیری شهروندان، مشارکت در پروژه‌های شهری موردسنجش

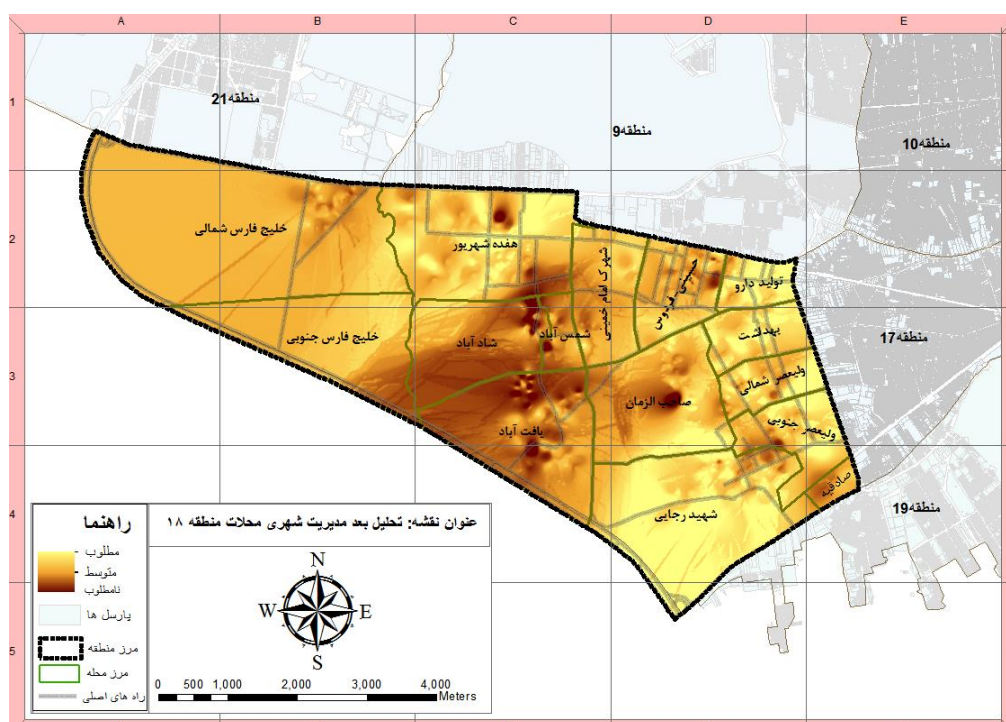
جدول (۶): نتایج تحلیل بعد مدیریت شهری

بعد	N	آماره t	سطح معناداری	میانگین مفروض	میانگین واقعی	اختلاف دو میانگین	با سطح اطمینان ۹۵٪
مدیریت	۳۸۴	-۹/۵۲	۰	۲۱	۱۹/۲۷	-۱/۷۲	

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

وضعیتی به نسبت مطلوب و محله‌های شمس‌آباد، یافت‌آباد و شادآباد وضعیتی نامطلوب دارند.

تحلیل فضایی بعد مدیریت شهری در سطح محلات منطقه ۱۸ با توجه به شکل (۷)، محله‌های شهید رجایی، تولید دارو

شکل (۷): تحلیل فضایی بعد مدیریت شهری در سطح محلات منطقه ۱۸

معنی‌داری بین دو میانگین مفروض و واقعی وجود دارد که با مقایسه دو میانگین، به‌طور کلی زیست‌پذیری در سطح منطقه ۱۸ درد متوسط به پایین ارزیابی می‌شود.

تحلیل اصل زیست‌پذیری در سطح منطقه ۱۸

تحلیل این اصل با توجه به تحلیل ۶ بعد ذکرشده صورت گرفته است، نتایج به‌دست‌آمده در جدول (۷) نشان می‌دهد که با اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای کوچک تراز ۰/۰۵، تفاوت

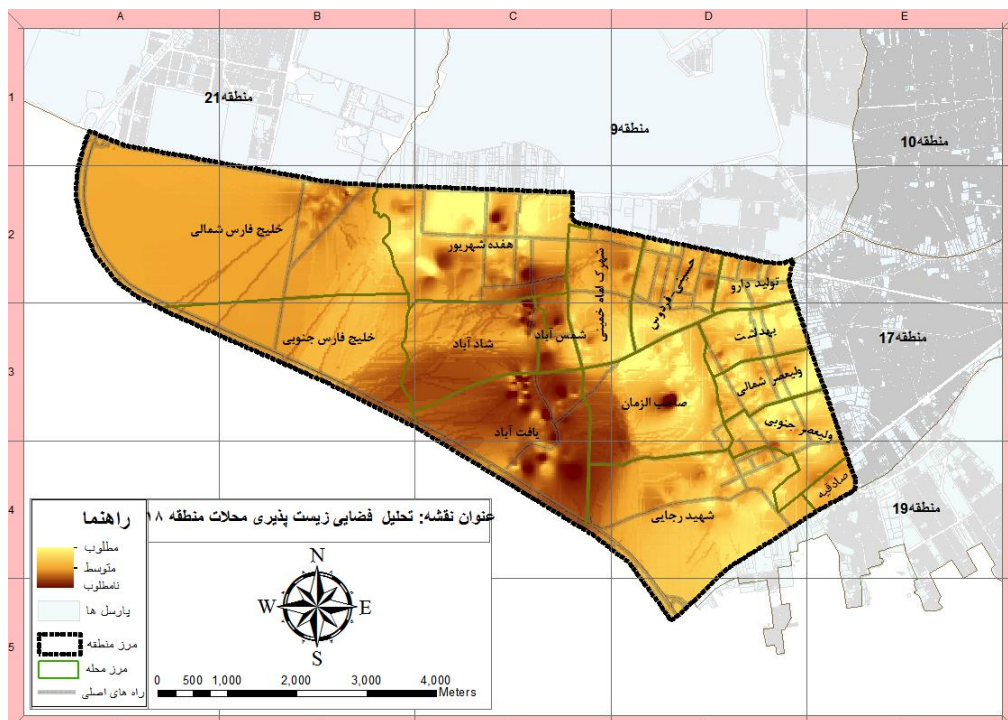
جدول (۷): نتایج تحلیل اصل زیست‌پذیری

اصل	N	آماره t	سطح معناداری	میانگین مفروض	میانگین واقعی	اختلاف دو میانگین	با سطح اطمینان ۹۵٪
زیست‌پذیری	۳۸۴	-۵/۵۸	۰	۲۸۲	۲۷۸/۱۲	-۳/۸۷	

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

محله‌های یافت‌آباد، شادآباد و خلیج‌فارس وضعیتی نامطلوب دارند.

تحلیل فضایی اصل زیست‌پذیری در سطح محلات منطقه ۱۸ با توجه به شکل (۸)، محله‌های بهداشت، ولیعصر شمالی و جنوبی و شهید رجایی وضعیتی به نسبت مطلوب و

شکل (۸): تحلیل فضایی اصل زیست‌پذیری در سطح محلات منطقه ۱۸

مقایسه محلات منطقه ۱۸ از منظر زیست‌پذیری

SPSS این آزمون انجام پذیرفته است. بر این اساس، نتایج مذکور به شرح جدول (۸) است.

برای انجام این آزمون پس از ورود داده‌ها به نرم‌افزار

جدول (۸): نتایج آزمون تحلیل واریانس تفاوت زیست‌پذیری در سطح منطقه مورد مطالعه

سطح معناداری	F	میانگین مجزورات	درجه آزادی	مجموع مجزورات	
۰/۰۰۰	۳۰/۳۸	۳۰۳۶/۲۹	۱۱	۳۳۳۹۹/۲۸	بین گروهی
		۹۹/۹۱	۳۷۲	۳۷۱۶۹/۶۴	درون گروهی
			۳۸۳	۷۰۵۶۸/۷۴	مجموع

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

محله‌های بهداشت، ولیعصر شمالی، صاحب الزمان و ولیعصر جنوبی جزء محلات به نسبت مطلوب قرار گرفته است.

میزان تأثیرگذاری ابعاد در تحلیل زیست‌پذیری منطقه مورد مطالعه

برای بررسی میزان تأثیرگذاری هر کدام از ابعاد زیست‌پذیری، در سنجش زیست‌پذیری منطقه مورد مطالعه از آزمون فریدمن استفاده شده است. در این آزمون، علاوه بر معنی‌داری تفاوت یا عدم تفاوت میانگین ابعاد، به اولویت‌بندی هر کدام از ابعاد می‌پردازد. بر این اساس، نتایج

همان‌طوری که ملاحظه می‌شود، سطح معناداری که در سطح ۵ درصد برابر با ۰/۰۰۰ شده است. بنابراین، بدین‌وسیله اثبات می‌گردد که بین ابعاد مختلف زیست‌پذیری در سطح محلات منطقه ۱۸ تفاوت معناداری وجود دارد. اما، این که تفاوت در کجاست و وضعیت زیست‌پذیری در سطح محلات نسبت به یکدیگر چگونه است، چیزی است که از توان این آزمون خارج است. بنابراین، با توجه به این موضوع، از آزمون توکی، جدول (۹) استفاده شده است.

نتایج جدول (۹) نشان می‌دهد که محله‌های یافت‌آباد، شمس‌آباد، خلیج فارس و صادقیه جزء محلات نامطلوب و

آن در جدول (۱۰) ارایه شده است که بعد خدمات و امکانات بیشترین تأثیر بر سنجش اصل زیست‌پذیری داشته است.

جدول (۹) گرو بندی محلات بر مبنای آزمون توکی

محللات	تعداد پرسش‌نامه	نام‌مطلوب	متوسط	مطلوب
۱. یافت‌آباد	۵۵	۲۶۱/۵۰		
۲. شمس‌آباد	۲۷	۲۶۴/۱۴		
۳. خلیج‌فارس	۲۰	۲۷۲/۴۵		
۴. صادقیه	۵	۲۷۴		
۵. شهرک فردوس	۳۵		۲۷۶/۲۲	
۶. شهرک امام خمینی	۱۳		۲۸۰/۷۶	
۷. ۱۷ شهریور	۴۲		۲۸۱/۰۴	
۸. شهید رجایی	۴۵		۲۸۱/۶۲	
۹. بهداشت	۴۰			۲۸۳/۴۲
۱۰. ولیعصر شمالی	۳۵			۲۸۳/۷۴
۱۱. صاحب‌الزمان	۲۸			۲۸۹/۰۳
۱۲. ولیعصر جنوبی	۳۹			۲۹۰/۰۲۵

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

جدول (۱۰): نتایج آزمون فریدمن

میانگین	ابعاد
۶	۱- خدمات و امکانات
۵	۲- اجتماعی
۴	۳- محیط‌زیستی
۲/۹۴	۴- مدیریت
۱/۶۲	۵- چشم‌انداز
۱/۴۵	۶- اقتصادی
۰/۰۰۰	۷- سطح معنی‌داری

مأخذ: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۴

بحث و نتیجه‌گیری

انسان همواره در پی نیازها و تقاضاهای ذهنی خود، در محیط‌های بیرونی یا پیرامونی خود در جستجوی پاسخی مثبت و بهینه می‌باشد. در صورتی که شرایط موجود و عینی با کیفیت مناسب پاسخگوی نیازهای وی باشد مسلماً در پی آن رضایت ذهنی و نهایتاً کیفیت زندگی (لذت بردن از زندگی) حاصل خواهد شد. مجدداً با تأمین یکسری نیازها تقاضاهای جدیدی در ذهن شکل می‌گیرد و این چرخه همچنان ادامه می‌یابد. بدین ترتیب سکونتگاه‌های موفق و زیست‌پذیر همواره بایستی پویا و پاسخگوی نیازهای ساکنان خود باشند (عیسی‌لو و همکاران،

۱۳۹۳). زیست‌پذیری به‌عنوان رویکردی در راستای دستیابی به توسعه پایدار شهری و مجموعه‌ای از ویژگی‌هایی که محیط شهر را به مکانی جذاب برای زندگی تبدیل می‌کند. این ویژگی‌ها می‌تواند به ویژگی‌های قابل‌لمس (دسترسی به زیرساخت‌های مناسب شهری) و ویژگی‌های غیرقابل‌لمس (حس مکان، هویت محلی و ...) تقسیم شود. در واقع زیست‌پذیری به رفاه اقتصادی، اجتماعی، زیستی و کالبدی، کمک می‌کند و سبب توسعه فردی همه ساکنان یک شهر یا منطقه می‌شود و اصول کلیدی آن مشتمل بر عدالت، کرامت، دسترسی، صمیمیت، مشارکت و توانمندسازی است. با کمی تأمل به‌راحتی می‌توان دریافت در اطراف ما، فاجعه‌ای در حال وقوع است که شاید کمتر مورد توجه رسانه‌ها، سیاستمداران و یا شهروندان عادی قرار گرفته است. قسمتی از این بحران مربوط به توسعه کالبدی نامناسب است که زمین‌های اطراف شهرها را به سرعت می‌بلعد و بخشی از آن به ازدحام ترافیک و غلبه خودرو شخصی مرتبط است. چالش تهیه مسکن مناسب از لحاظ قیمت و طراحی مناسب، دسترسی نابرابر به مدارس و امکانات آموزشی، مراقبت‌های بهداشتی و بسیاری مسایل دیگر تنها بخش‌هایی از این فاجعه هستند. در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که از جنبه‌های مختلف اکولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی بسیار آسیب‌دیده است و نیازمند چاره‌جویی اساسی است.

نظر ساکنان متوسط به پایین ارزیابی شده است. از این جهت، مسئولان و مدیران شهری، در برنامه‌ریزی‌های شهری باید توجه کافی به این شاخص‌ها داشته باشند. در پایان، شایسته است که با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش پیشنهادهای برای ارتقای سطح زیست‌پذیری در این منطقه ارائه کرد.

- ✓ افزایش مراکز بهداشتی مناسب در سطح محلات
- ✓ ایجاد کتابخانه‌های عمومی در مرکز محله‌ها
- ✓ ایجاد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و محلی در محله‌ها جهت ایجاد اشتغال
- ✓ مناسب‌سازی معابر و پیاده‌روها
- ✓ تشکیل شوراهای محلی
- ✓ تشکیل جلسات بحث و گفتگو بین مردم محله و مسئولین شهرداری
- ✓ نوسازی و بازسازی بافت‌های قدیم محله‌ها
- ✓ ایجاد حریم آلودگی صوتی برای محله‌ها
- ✓ بالا بردن کیفیت ساختمان‌های آموزشی
- ✓ افزایش فضاهای ورزشی و تفریحی
- ✓ افزایش سرانه‌های فضای سبز

تقدیر و تشکر

بر خود وظیفه می‌دانیم مراتب سپاس و قدرشناسی خویش از همکاری‌های صمیمانه «مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران» در خصوص مساعدت در جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز پژوهش، اعلام نماییم. موفقیت ریاست محترم و همکاران پر تلاش آن سازمان را در راه رسیدن به اهداف توسعه پایدار شهر تهران، از درگاه حضرت احدیت خواستاریم.

از آن جا که شرایط ذکر شده، شرح اوضاع و وضعیت بسیاری از شهرهای معاصر است، راهکارهای مختلفی برای مواجهه با آن ارائه شده که یکی از آن‌ها، زیست‌پذیری است (Southworth, 2003).

اما بر اساس آن چه در تحقیق حاضر برای زیست‌پذیری منطقه ۱۸ محاسبه شده، زیست‌پذیری اکثر محلات منطقه ۱۸ متوسط و رو به پایین است. با توجه به شاخص‌ها و ابعاد مورد استفاده در اصل زیست‌پذیری منطقه مورد مطالعه تنها بعد امکانات و خدمات شهری در حد متوسط به بالا و مابقی ابعاد متوسط به پایین بوده که نشان از وضعیت نامطلوب زیست‌پذیری در منطقه است. متوسط بودن شاخص‌های زیست‌پذیری در سطح محلات که در کل منطقه زیست‌پذیری پایینی نشان می‌دهد، بیانگر این است که شاخص‌های کیفی زندگی در محله‌ها بسیار پایین است و در نتیجه این منطقه از شهر هرگز به‌سوی پایداری و توسعه پایدار نخواهد رفت. بر اساس ارزیابی صورت گرفته، بین محله‌های منطقه ۱۸ از لحاظ زیست‌پذیری تفاوت قابل‌توجهی ملاحظه می‌شود. به‌طوری‌که، در محله ولیعصر میانگین نمره زیست‌پذیری برابر با ۲۹۰ بوده است. در حالی که، در محله یافت‌آباد که از لحاظ زیست‌پذیری در پایین‌ترین سطح قرار دارد، میانگین نمره زیست‌پذیری برابر با ۲۶۰ بوده است. با توجه به این موضوع، برنامه‌ریزی جهت تخصیص منابع و رسیدن به زیست‌پذیری در این منطقه باید بر محور محله‌هایی باشد که در سطوح پایین زیست‌پذیری قرار گرفته‌اند. در واقع در بررسی زیست‌پذیری این منطقه مسایلی مانند فضاهای سبز مناسب، تراکم پایین ترافیک، بهره‌مندی از حمل‌ونقل عمومی مناسب، مراکز بهداشتی مناسب، معابر و پیاده‌روهای مناسب، مدارس کافی و نوساز، آلودگی هوا و آلودگی صوتی مباحثی بودند که از

یادداشت‌ها

* منظور نویسندگان از چشم انداز، منظر یا زمین سیما است. به مخدوم و همکاران، ۱۳۹۲ مراجعه شود. سردبیر

فهرست منابع

- بندرآباد، ع. ۱۳۹۰. شهر زیست‌پذیر از مبانی تا معنا، انتشارات آذرخش، چاپ اول، تهران.
- بندرآباد، ع. ر. و احمدی‌نژاد، ف. ۱۳۹۳. ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی با تاکید بر اصول شهر زیست‌پذیر، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۱۶، ۷۴-۵۵ص.
- بحرینی، س. ح. ۱۳۷۸. تجدد، فراتجدد و پس‌از آن در شهرسازی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

- جعفری اسدآبادی، ح. ۱۳۹۲. بررسی زیست‌پذیری شهرها در راستای توسعه پایدار شهری، مورد مطالعه کلان‌شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به راهنمای دکتر فرزانه ساسان پور، دانشگاه خوارزمی، تهران.
- خستو، م. و سعیدی رضوانی، ن. ۱۳۸۹. عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهری «خلق یک فضای شهری سرزنده با تکیه بر مفهوم مرکز خرید پیاده»، نشریه هویت شهر، شماره ۶، ۶۳-۷۴ ص.
- رهنمایی، م. ت. و پور موسوی. م. ۱۳۸۵. بررسی ناپایداری‌های امنیتی کلان‌شهر تهران بر اساس شاخص‌های توسعه پایدار شهری، مجله پژوهش جغرافیایی، شماره ۵۷ تهران، ۱۷۲-۱۹۳ ص.
- زیاری، ک. الف. ۱۳۹۰. برنامه‌ریزی شهرهای جدید، چاپ چهارم، انتشارات سمت، تهران.
- زیاری، ک. الف. ۱۳۸۸. دیدگاه‌ها و نظریات شهر سالم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، شهرداری‌ها، شماره ۹۵، ۲۳-۱۴ ص.
- ساسان پور، ف؛ سیمین، ت؛ و اسدآبادی، ح. ۱۳۹۲. قابلیت زیست‌پذیری شهرها در راستای توسعه پایدار شهری، فصلنامه علمی-پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران، شماره ۴۲، ۲۷-۴۲ ص.
- صفری، خ. و سیدالحسینی، م. ۱۳۹۴. پایداری محیط‌زیستی شهر، چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.
- میر مقتدایی، م؛ رفیعیان، م. و سنگی، الف. ۱۳۸۹. مفهوم توسعه میان افزا و ضرورت آن در محلات شهری، شهرداری‌ها، شماره ۸۹، ۴۴-۵۱ ص.
- عیسی‌لو، ع. ا؛ مصطفی، ب. و بهرامی، ع. ۱۳۹۳. انگاره زیست‌پذیری رهیافتی نوین جهت ارتقای کیفیت زندگی در جوامع روستایی، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۶، ۱۰۷-۱۱۹ ص.
- مرکز آمار ایران. ۱۳۹۰. سرشماری عمومی نفوس و مسکن، کلان‌شهر تهران، تهران.

Cities, P. 2003. A sustainable urban system: the long term plan for greater Vancouver, Canada, cities plus.

Crombie, D. 1992. Regeneration, toron to waterfront and the sustainable city, final report, ottowa, ministry of supply and services.

Larice, M. Z. 2005. Great neighborhoods: the livability and morphology high density neighborhoods in urban north America, PHD

Landry, Ch. 2000. Urban Vitality: A New source of Urban Competitiveness, prince claus fund journal, ARCHIS issue Urban Vitality / Urban Heroes.

Southworth, M. 2003. Measuring the Livable City, Built Environment